

Mr Viorika Paser

Biljana Vujasin

Adrijan Božin

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača

„Mihailo Palov“

Vršac

UDK: 371.95

ISSN 1820 - 1911, 14 (2008), p. 492-501

DAROVITOST U SISTEMU VREDNOSTI PORODICE

Rezime: *Razvoj darovitosti započinje u ranoj fazi opšteg razvoja kao izrazita, intenzivna interakcija deteta sa okolinom. Nesumnjiva je uloga roditelja u prepoznavanju i razvoju darovitog potencijala na predškolskom uzrastu. U tom smislu posmatra se sistem vrednosti porodice i mesto darovitosti u njemu.*

Ključne reči: *darovitost, sistem vrednosti, porodica.*

Neka savremena shvatanja darovitosti ističu da je ona „proces nastajanja a ne uvežbavanja u nečemu što jeste“ (Franks i Dolan, 1982. prema Čudina-Obradović, 1990), odnosno da se darovitost ne može posmatrati kao neko objektivno stanje, već kao dvostruko društveno određen (stvoren) fenomen. Da li darovitost postoji u nekom detetu zavisi pre svega od toga šta određeno društvo u određenom trenutku smatra darovitošću. Ako dete manifestuje znakove darovitosti i ukoliko se uloži odgovarajući napor u podsticanju njenog razvoja često to rezultira darovitim ponašanjem, drugim rečima darovitost nastaje međuuticajem pojedinca i okoline.

Značajni za razumevanje procesa nastajanja darovitosti jesu nalazi Blumovih (Bloom, 1982, prema Čudina-Obradović, 1990) istraživanja procesa interakcije u porodicama 125 vrhunskih mladih stvaralaca. Blum identifikuje tri elementa ove interakcije: 1. sposobnosti, 2. znaci i 3. signali.

Sposobnosti su nasleđeno svojstvo dobrog funkcionisanja u nekoj aktivnosti. *Znaci* darovitosti se odnose na oblike detetovog ponašanja koji ukazuju na dobro funkcionisanje koje stručnjaci mogu prepoznati i objektivno utvrditi. *Signali* darovitosti su oblici ponašanja deteta koje roditelj interpretira kao objektivne znakove, odnosno to je roditeljska percepcija dečjih sposobnosti i ona zavisi od osetljivosti, očekivanja, želja i znanja roditelja.

Blum smatra da su za razvoj darovitosti značajniji signali nego znaci, odnosno, da bez obzira da li dete poseduje visoke sposobnosti ili se to roditeljima samo čini, njihova percepcija i uverenje predstavljaju izvor nastajanja darovitosti. Drugačije rečeno, percepcija roditelja postaje za njih signal da primećenim svojstvima detea posvete posebnu pažnju (trud, vreme, sredstva) kako bi obezbedili potrebne uslove za razvoj njihovih potencijala. Da bi se „signali darovitosti“ razvili i manifestovali kao darovitost, tj. kao visoko postignuće u nekom području aktivnosti, potrebno je, smatra Blum, najmanje 10 do 15 godina intenzivnog organizovanog rada deteta, roditelja i nastavnika.

Značajan doprinos razumevanju nastajanja darovitosti dao je i D.Feldman. Ovaj autor priznaje potrebu postojanja genetskog potencijala kao prirodnog rezervoara ljudskih mogućnosti kojima je potrebno pogodno tlo socijalnih okolnosti u vidu:

1. pripremljenosti društva – opšti stepen razvoja jednog društva koji će usloviti osetljivost i spremnost da se priznaju i cene određene vrste sposobnosti ili njihove kombinacije,
2. spremnost neposrednog okruženja da prepozna i podrži razvoj tih sposobnosti i
3. kvalitetna obrazovna podrška i mentorstvo.

Nastajanje darovitosti pretpostavlja finu međusobnu usklađenost svih pomenutih faktora tako da je ona retka pojava. M. Čudina-Obradović izražava suštinu ovog shvatanja na sledeći način: razvoj (nastajanje) darovitog pojedinca = prava osoba, na pravom mestu, u pravo vreme. Ideja o nastajanju – razvoju darovitosti može se prepoznati i u shvatanjima drugih autora: Ganje (Maksić, 1998), R. Strendž (Đorđević, 2007), Gouan (Čudina-Obradović, 1990).

Možemo se složiti sa autorima koji smatraju da su osnovne postavke savremenog shvatanja darovitosti sledeće:

- * da darovitost nastaje i razvija se;
- * da su višestruki uticaji na nastanak i razvoj darovitosti;
- * da je razvoj darovitosti dugotrajan proces, te
- * da razvoj darovitosti započinje u ranoj fazi opšteg razvoja kao izrazita, intenzivna interakcija deteta sa okolinom, koja proizilazi iz zapažanja njegovog visokog potencijala (sposobnosti) i dalje prolazi kroz niz transformacija tokom kojih će od vrlo sposobnog deteta nastati odrasli stvaralac (Čudina-Obradović, 1990, 71; Božin, 2005, 429).

U sklopu opšte prihvaćenog shvatanja da je kreativnost neizbežna karakteristika ispoljene darovitosti, da je ona „tajni činilac“ koji određuje razliku između ostvarene i potencijalne darovitosti, između uspešnih i neuspešnih darovitih pojedinaca, posmatrajmo, u kratkim crtama, Gouanovo koncipiranje razvoja kreativnosti kao pokušaja razumevanja razvoja darovitosti.

Ova koncepcija je zanimljiva zbog povezivanja, ukrštanja faza intelektualnog razvoja po teoriji Pijažea i faza u razvoju ličnosti po Eriksonu. Gouan smatra da se intelektualni razvoj nastavlja i posle četvrte faze koja po Pijažeu označava intelektualnu zrelost a ostvaruje se u adolescenciji. On pretpostavlja da se intelektualni razvoj nastavlja i posle postizanja apstraktnog hipotetičkog mišljenja i da se izražava kao kreativnost. Činjenicu da mnogi odrasli ne postižu kreativnost Gouan objašnjava *displazijom*, pojmom koji koristi za označavanje razilaženja intelektualnog razvoja i razvoja ličnosti. Tako, displazija objašnjava neostvarivanje ličnog potencijala mnogih pojedinaca. Pedagoške implikacije ovoga sa aspekta darovitosti izražava sam autor ove koncepcije, idejom da je potrebno pomoći darovitom detetu da „eskalira“ iznad nivoa formalnih operacija da bi se afirmisao kao stvaralac.

Praktična podrška razvoju kreativnosti se, prema Gouanu, odnosi na:

- razvijanje kreativne mašte između 4. i 6. godine,
- sprečavanje pada kreativnosti između 7. i 11. godine primenom stimulativnog stila nastavnog rada,
- negovanje verbalne kreativnosti u adolescenciji.

Sve ovo u suštini pomaže očuvanju predstavnog mišljenja, odnosno aktivnosti desne moždane hemisfere, činjenica koja se u nastavnom radu zanemaruje (prema: Čudina-Obradović, 1990).

Nalazi nekih istraživanja (Winner, 1996; Benito, 2003, videti: Božin, Paser, 2007) govore u prilog primarnog značaja porodice za razvoj svoje darovite dece. Naravno, ovo ne isključuje odgovornost škole i nastavnika za razvoj darovitosti, ali, budući da je taj razvoj dugotrajan proces i da je značajno da se on pravovremeno inicira, na uzrastu kada dete još ne pohađa školu, tj. u predškolskom detinjstvu značajna je uloga roditelja, a zatim i vaspitača.

Roditelji mogu opažati ponašanje svoga deteta svakodnevno u različitim prirodnim situacijama. Činjenica da su oni pre detetovog uključivanja u predškolsku ustanovu najčešći i najznačajniji izvor informacija o darovitosti deteta, i da uprkos subjektivizmu njihovih procena, postoje istraživanja koja pokazuju visok stepen slaganja

roditeljske procene dečjih sposobnosti sa rezultatima testovskih ispitivanja (Čudina-Obradović, 1990, 93) ukazuje na potrebu da pored kompetencija nastavnika/učitelja/vaspitača za rad sa darovitima mora obratiti pažnja i na kompetentnost roditelja. Čini se da je, u kontekstu proučavanja obrazovnih potreba u funkciji razvoja kompetencija za odgovornim roditeljstvom (Babić-Kekez, 2009), značajna i kompetencija roditelja za pravovremeno prepoznavanje darovitosti i pružanja podrške njenom razvoju.

Brojna su istraživanja koja se odnose na porodice darovitih i u kojima su posmatrana razna pitanja: shvatanja roditelja o njihovoj darovitoj deci; odnos roditelja, braće i sestara prema darovitoj deci u porodici; socioekonomski uslovi u porodicama darovitih; uticaj porodice na darovito dete – na njegovu stabilnost, uspeh ili neuspeh u školi; posebna svojstva porodice relevantna za razvoj visokih sposobnosti; sistem vrednosti porodice darovite dece; uticaj psihološke sredine u porodici na samopoimanje i socijalnu zrelost dece; struktura porodice – odnos između majke i oca darovitog deteta (Đorđević, 2007, Božin, 2005, Krnjaić, 2004).

Pomenućemo neke od nalaza istraživanja:

- društveno - kulturna sredina je veoma značajan uslov za pojavu darovitosti;
- obrazovanje roditelja ima veliki značaj za podršku i razvoj darovite dece;
- intelektualni razvoj i vaspitanje se visoko rangiraju u sistemu vrednosti porodice darovitog deteta;
- naglašen je odnos između podizanja darovitog deteta i razvoja samopoimanja;
- značajna je zavisnost deteta prema majci u velikom broju porodica u kojima živi darovito dete;
- darovita deca imaju bolju porodičnu koheziju i adaptibilnost, osećaju se prihvaćenijom od strane roditelja i postižu veće rezultate u samopoimanju i socijalnoj zrelosti nego nedarovita;
- šanse za visoka postignuća su veće kada je struktura u porodici između majke i oca relativno jednaka, nego kad je otac dominantan u porodičnim odnosima itd.;
- rana stimulacija kognitivnog razvoja asimilirajućeg tipa u porodici otežava razvoj kreativnosti deteta;
- postoji konzistentan, hijerarhijski sistem vrednosti roditelja (i nekih podržavajućih članova šire porodice).

Pomenimo i nalaze onih istraživanja (Winner, 1996. prema Božin, 2005, 430) koja pokazuju da roditelji velikog broja darovite dece nisu ni obrazovani ni imućni, ali visoko cene obrazovanje i daju mu prednost. Prepoznavši visoki intelektualni potencijal svoga deteta, oni obezbeđuju uslove koji podržavaju i podstiču njegov razvoj. Dete reaguje traženjem dodatne stimulacije i ohrabruje roditelje da intenziviraju svoje angažovanje u tom pravcu, što rezultira povoljnijom sredinom za razvoj u odnosu na decu čiji roditelji ne reaguju na takav način. Ovi nalazi ukazuju na sistem vrednosti roditelja u kojem se obrazovanje visoko kotira kao kritične varijable za stimulisanje razvoja darovitog deteta u porodici.

Autorka M. Čudina Obradović (1990, 78-80) skreće pažnju na karakteristike porodice kao faktora uticaja na razvoj darovitosti. Istraživanja koja ona pominje pokazuju da najveći broj darovite dece živi u porodicama srednjeg ekonomskog i obrazovnog statusa i da se darovita deca svih uzrasta mogu identifikovati u porodicama svih obrazovnih nivoa. Brojna istraživanja upućuju i na zaključak da je za razvoj darovitosti značajnije aktivno angažovanje roditelja u vaspitanju dece nego stepen njihovog obrazovanja i ekonomske moći. Činjenica da se među obrazovanim roditeljima češće ispoljava aktivno interesovanje i svesno podsticanje razvoja dece može objasniti utisak o povezanosti dečje darovitosti i roditeljskih sposobnosti i obrazovanja. Ali, pravi uzrok je, verovatno, ponašanje roditelja, njihovo angažovanje, koje u izvesnoj meri zavisi i od njihovih sposobnosti i obrazovanja.

Efikasno porodično okruženje mora obezbediti ispunjavanje sledećih potreba darovitog deteta:

1. potreba za ljubavlju i sigurnošću,
2. za novim iskustvima,
3. za postizanjem uspeha i
4. za osećanjem odgovornosti i nezavisnosti.

Istraživanja neuspeha visoko sposobne dece upućuju na zaključak da se visoki potencijal neće ispoljiti kao stvaralački sklop karakteristika ako nisu zadovoljene ove osnovne potrebe. U tom sklopu će najčešće nedostajati specifična motivacija darovitih, u kojoj je od posebnog značaja osećaj sopstvene vrednosti. Drugim rečima, u fazi razvoja darovitosti i stvaralačkih sposobnosti porodica ima veliku odgovornost u stvaranju uslova za učenje i razvoj koji će, pre svega, podsticati razvoj motivacije. Porodica će ovo postići ukoliko prema deci ispoljava:

- emocionalnu toplinu i samopouzdanje,

- pozitivne stavove prema učenju, obrazovanju, znanju,
- visok nivo aspiracije u odnosu na decu i sebe lično,
- interesovanje za uspeh deteta,
- demokratski stil vaspitanja (akcenat na inicijativu i aktivnost deteta).

U skladu sa tim čine se pogodni sledeći vaspitni postupci roditelja: *čitanje* – često čitanje detetu, zajedničko čitanje i traženje informacija iz raznih izvora; *razgovor* – odgovaranje na dečja pitanja i zajedničko traganje za odgovorima, uključivanje dece u konverzaciju odraslih u okviru raznih aktivnosti, bogaćenje dečijeg rečnika, izgrađivanje kvalitetnih pojmova; *zajedničke aktivnosti* – odlaženje u bioskop i pozorište, izložbe, zoološki vrt, muzeje, sportske događaje uz razgovor, komentarisanje i opisivanje doživljaja posle izvesnog vremena... (Karnes i Švedel, Gundsberg, prema Čudina-Obradović, 1990).

Vrednost se smatra bitnom komponentom ljudske stvarnosti; verovanjem „u skladu s kojim čovek deluje putem preferenci“ (Rejk i Edkok, 1978, 16); dispozicijom koja je centralna za ličnost, koja se ističe dinamičnošću i koja je ekonomična budući da određuje značajan deo ljudskog ponašanja (Rot, 1989, 299); trajnim „verovanjem da je specifičan način ponašanja ili egzistencije društveno ili lično poželjniji u odnosu na suprotni ili obrnuti način ponašanja ili egzistencije“ (Rokič, 1973). Kao bitna komponenta ljudske stvarnosti vrednost se javlja i utvrđuje dovođenjem u vezu onoga što postoji („jeste“) i onoga što je čoveku potrebno („treba“). Uspostavljanje odnosa između „jeste“ i „treba“ usmerava nas na ljudske potrebe kao stanja u kojima pojedinac oseća nedostatak nečega. Ukazujući na povezanost vrednosti i potreba, A. Ninković (2008, 437-8) konstatuje da se razvojem ljudskog društva broj potreba povećavao kao i mogućnosti (sredstva i načini) za njihovo zadovoljenje, da bogatstvo svega toga govori o bogatstvu ljudskog života i o sve većim mogućnostima za postizanje vrednosti života, smisla egzistencije. Naglašavajući tesnu povezanost potreba i vrednosti i činjenicu da se zadovoljavanjem potreba postižu vrednosti, pomenuti autor razlikuje sledeće potrebe i vrednosti:

- materijalne i duhovne,
- pojedinačne, posebne i opšte,
- individualne i društvene,
- hedonističke, utilitarne,
- vitalne (biološke),

- društvene (ideološke, političke, pravne, ekonomske),
- moralne,
- estetske i
- saznajne.

Kada se potrebe i vrednosti dovode u vezu sa sredstvima i načinima njihovog zadovoljavanja, postiže se određeni sistem vrednosti. Svi vrednosni sistemi se odlikuju složenošću (potrebe, vrednosti, sredstava, načini, ciljevi), hijerarhijom i razvojnošću.

U takvom sistemu vrednosti značajno mesto pripada darovitosti. Raspravljajući o međusobnoj povezanosti darovitosti i vrednosti sa filozofskog aspekta, A. Ninković (2008) ističe da je u okviru vrednosnog sistema darovitost najopravdanije tretirati kao sredstvo za zadovoljenje potreba i ostvarivanje vrednosti, cilja života. Ako kao cilj prihvatimo razvijanje ličnosti (svestrano razvijene, stvaralačke) onda postoje velike mogućnosti za razvijanje raznovrsnih darovitosti.

Autori Ben Rejk i Kristina Edkok (1978) samim naslovom svoje knjige: „Vrednosti, stavovi i promena ponašanja“ nagoveštavaju povezanost među terminima *vrednosti i stavovi* kao i mogućnost njihovog uticaja na ponašanje pojedinca. Oni ističu sledeće razlike između stavova i vrednosti:

1. vrednosti su manje specifične od stavova koji podrazumevaju postojanje nekog objekta u odnosu na koji postoji stav (što kod vrednosti nije slučaj);
2. druga razlika se odnosi na činjenicu da vrednosti služe kao standardi, kao ideali kojima težimo.

Iz ovog ugla se čini da su stavovi i ponašanje rezultante vrednosne orijentacije. Ne ulazeći ovom prilikom u dublje razmatranje ovih odnosa, čini nam se prihvatljivo shvatanje pomenutih autora da su stavovi osnovni procesi ili sistemi pomoću kojih pojedinac *na osnovu vrednosti* uređuje svoju sredinu i ponašanje (Rejk i Edkok, 1978, 12). Prema ovom shvatanju, vrednosti su pokretačka snaga stavova kao izraza procesa/sistema koji uslovljavaju ponašanje.

Porodični kontekst je značajan za celokupan razvoj ličnosti, ne samo u smislu prvih „matrica iskustva“, već i u smislu dugotrajnih uticaja i efekata. Brojna istraživanja ukazuju na značaj ranih iskustava stimulativne sredine, u okviru kojih je posebno podsticajna za intelektualni razvoj opšta rezponzivnost roditelja, posebno majke (Storfer, 1990, prema Krnjaić, 2004), njena

usmerenost na detetove potrebe i varijabilitet stimulacija koja pruža detetu.

Neki autori posmatraju roditelje kao posrednike između deteta i kulture, kao „ kulturno potporna sredstva“ u njegovom razvoju, kao one koji obezbeđuju darovitoj deci „obogaćenu“ sredinu i adekvatno podsticanje.

U ovom kontekstu može se smatrati da mesto darovitosti u sistemu vrednosti porodice pokreće onu polugu – stavove, koji uslovljavaju njene reakcije – ponašanje prema darovitom detetu.

Nesumnjiv je značaj uloge roditelja i porodičnog okruženja u ranom detinjstvu, posebno darovitog, imajući u vidu prepoznavanje i podršku njegovom razvoju. Budući da razvoj darovitosti započinje u ranoj fazi opšteg razvoja kao izrazita, intenzivna interakcija deteta sa okolinom, koja proizilazi iz zapažanja njegovog visokog potencijala (sposobnosti) i dalje prolazi kroz niz transformacija tokom kojih će od vrlo sposobnog deteta nastati odrasli stvaralac, značajno je utvrditi koje mesto pripada darovitosti, kao fenomenu, u sistemu vrednosti porodice.

Predmet ovog istraživanja su vrednosni sistemi porodice darovite dece predškolskog uzrasta.

Istraživanje se organizuje sa namerom da se utvrdi koje mesto zauzima darovitost u sistemu vrednosti porodice darovitog deteta.

Fokusiraćemo se na sledeće zadatke:

- utvrditi odnos socioekonomskog statusa porodice i mesta darovitosti u njenom sistemu vrednosti,
- utvrditi mesto darovitosti u sistemu vrednosti očeva i majki.

Na osnovu zadataka istraživanja postavili smo sledeće hipoteze:

- da viši socioekonomski status porodice uslovljava viši rang darovitosti u njenom sistemu vrednosti,
- da postoje razlike u mestu darovitosti između sistema vrednosti majki i očeva.

Varijable u ovom istraživanju su sledeće:

1. *Mesto darovitosti u vrednosnom sistemu majki*

Mesto darovitosti u vrednosnom sistemu i majki utvrdiće se na osnovu sledećih stavki iz upitnika:

radoznalost,
kreativnost,
samopoštovanje,
znanje,
originalnost mišljenja,

snažna motivacija (samopouzdanje i poverenje u sopstvene sposobnosti),
komunikativnost,
celoživotno učenje.

2. Mesto darovitosti u vrednosnom sistemu očeva

Mesto darovitosti u vrednosnom sistemu očeva utvrdiće se na osnovu sledećih stavki iz upitnika:

radoznalost,
kreativnost,
samopoštovanje,
znanje,
originalnost mišljenja,
snažna motivacija (samopouzdanje i poverenje u sopstvene sposobnosti),
komunikativnost,
celoživotno učenje.

3. Socioekonomski status porodice

Socioekonomski status porodice posmatra se kroz:

- a) stepen obrazovanja roditelja,
- b) finansijski potencijal porodice.

Upitnikom će se prikupiti informacije o stručnoj spremi roditelja, a uvidom u pedagošku dokumentaciju dečjeg vrtića snimiće se materijalni status porodice.

Uzorak istraživanja čine roditelji dece predškolskog uzrasta Dečjeg vrtića u Vršcu, koje su vaspitači procenili kao darovitu - na osnovu liste maniferstacije rane darovitosti (B. Klark, prema: Đorđević, 2007, 40-41), a koja sadrži sledeće indikatore: odlikuju se samodisciplinom i nezavisnošću, postavljaju mnoga pitanja, pokušavaju da urade zadatke na neuobičajen i imaginativan način, imaju mnogo informacija o različitim stvarima, žele da otkriju kako se nešto dešava ili kako stvari funkcionišu, kritikuju druge za glupe ideje, ponekad vole da budu sami i dosadno im je ako ništa ne rade, imaju česta dnevna sanjarenja, odlikuju se smislom za humor i pokazuju lakoću razumevanja istog, vole da rešavaju probleme i zagonetke, obično imaju svoje vlastite ideje o tome kako bi nešto trebalo uraditi, otporni su na pritiske grupe i zauzimaju sopstvene stavove, nezavisni su u mišljenju, imaju visok stepen razvijenosti divergentnog mišljenja, imaju snažniju motivaciju i veća opšta znanja u odnosu na svoje vršnjake.

Istraživanje će se realizovati u periodu: juni 2008 - januar 2009.

Literatura:

- Blažič, M., *Talentovani i socijalna sredina*, Zbornik 11, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac, 2005.
- Božin, A., *Uloga porodice u razvoju darovitih*, Zbornik 11, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac, 2005.
- Božin, A., Paser, V., *Nastavnici o darovitim učenicima*, u: Odrasli o darovitoj deci i mladima, Učiteljski fakultet, Beograd 2007.
- Čudina Obradović, M., *Nadarenost-razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Đorđević, B., *Kako roditelji, nastavnici i insrtuktori shvataju (razumeju) pojmove i termine: datovitost i talenat*, u: Odrasli o darovitoj deci i mladima, Učiteljski fakultet, Beograd 2007.
- Đorđević, B., *Daroviti i drugi odrasli*, Zbornik 11, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac, 2005.
- Krnjajić, Z., *Porodica i podsticanje kognitivnog razvoja nadarenosti*, Zbornik 10, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac, 2004.
- Ninković, A., *Od darovitosti do vrednosti*, Zbornik 13, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“, Vršac, 2007.
- Radović, Ž. Vera, *Roditelji o darovitoj deci i mladima*, u: Odrasli o darovitoj deci i mladima, Učiteljski fakultet, Beograd 2007.
- Rejk, B., Edkok, K., *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja*, Nolit, Beograd, 1978.

Viorika Paser, MA

Biljana Vujasin

Adrijan Božin

Preschool Teacher Training College „Mihailo Palov“

Vršac

GIFTEDNESS IN FAMILY VALUE SYSTEM

Abstract: Giftedness development begins at an early stage of general development, as special, intensive interaction between a child and his/her environment. It is beyond dispute that parents have an important role to play in identification and development of the potentials of the gifted at preschool age. Family value system and the place of giftedness in it has in this sense been considered in the paper.

Key words: giftedness, value system, family.